Pasidaryk pats

VILNIAUS DAILIŲJŲ AMATŲ ASOCIACIJA

Pasidaryk pats

Vilnius, 2019

Informacinio metodinio leidinio
leidybą dalinai finansavo
Lietuvos kultūros taryba

LIETUVOS KULTŪROS TARYBA

Projekto koordinatorės
Marija Kajotienė ir Agnė Žilinskaitė

Dirbinių instrukcijų autorės:

Gražina Kriaunevičienė
(rištinė lėlė baltiškais drabužėliais ir siūtinis kerepėžas);

Rūta Kukevičienė
(amuletas-dekoracija iš kavos tirščių);

Edita Namajūnienė
(dėžinis šešėlių teatrėlis, siluetinės lėlės,
popierinės lėlės istoriniais kostiumais)

Kalbos redaktorė
Žydrė Švobienė

Nuotraukos:
Marija Kajotienė, Gražina Kriaunevičienė,
Medeinė Kukevičiūtė, Julija Misiūraitė,
Edita Namajūnienė

Apipavidalino
Edita Namajūnienė

© Vilniaus dailiųjų amatų asociacija, 2019.
© Gražina Kriaunevičienė, 2019.
© Rūta Kukevičienė, 2019.
© Edita Namajūnienė, 2019.

Spausdino IĮ S. Jokužio leidykla-spaustuvė,
www.spaustuve.lt

Amatą sunku pagauti, bet su juo lengva gyventi.
Amatą sunku išmokti, bet išmokęs gali šokti.
Geras amatininkas darbų neieško, jo darbai ieško.
Koks amatas, tokia ir duona.

| Lietuvių liaudies išmintis |

Tradiciniai amatai yra neatsiejama Lietuvos valstybės, jos miestų ir regionų istorijos dalis. Amatininkystės sritis labai svarbi istorikams, archeologams, etnokultūrininkams, kraštotyrininkams, ji atspindi įvairiausių gamybos technologijų vystymąsi ir leidžia išsamiau pažinti krašto kultūrą, tradicijas, papročius. Senieji ir tradiciniai amatai – puiki niša šiai savasčiai atskleisti. Be to, tai įtraukli, įdomi, kūrybinė veikla, praeities kultūrų, tradicijų tiesioginis pažinimo būdas. Būtent todėl svarbu amatus ne tik sieti su kultūros paveldu, bet ir įtraukti šią veiklą į dabartines Lietuvos edukacijos bei profesinio ugdymo programas. Amatininkystė labiausia susijusi su istorijos, etnokultūros, kraštotyros ir technologijų sritimis. Siekiant išsaugoti tautinę savimonę ir kultūrinių tradicijų savastį, be kita ko, reikia puoselėti amatininkystę. Taigi būtina, kad jaunimas pažintų tradicinius amatus, o tai užtikrinti, be abejo, gali mokytojas, profesionalaus amatininko ir mokinio tarpininkas, amatininkystę išryškindamas kaip krašto istorijos ir tradicijų dalį, aiškindamas jos svarbą istorikų tyrinėjimams, siedamas amatus su ateities profesijos galimybėmis.

Šis informacinis metodinis leidinys yra Vilniaus dailiųjų amatų asociacijos Senųjų amatų dirbtuvių įgyvendinto kvalifikacijos kėlimo projekto „Senosios ir tradicinės amatininkystės populiarinimas ir integravimas į švietimo sektorių“ dalis. Tai pagalbinė metodinė medžiaga bendrojo lavinimo mokyklose dirbantiems technologijų, istorijos, etnokultūros, kraštotyros ir panašių sričių pedagogams. Tikime, kad šis leidinys bus naudingas populiarinant ir plėtojant tradicinius amatus formaliojo ir neformaliojo švietimo sektoriuje ir mokytojams padės praturtinti savo pamokas plečiant mokinių akiratį amatų, kultūros paveldo srityje, supažindinant su gamybos technologijomis.

Šiame leidinyje pateikiamos instrukcijos, kaip pasidaryti:

rištinę lėlę baltiškais drabužėliais;
siūtinį kerepėžą;
amuletą-dekoraciją iš kavos tirščių;
dėžinį šešėlių teatrėlį;
siluetines lėles;
popierines lėles istoriniais kostiumais.

Šitaip siekiama visuomenę supažindinti su ekologiniu dizainu, tekstilininko amatu, XIX a. dvaruose itin populiariu šešėlių teatru, popierinių lėlių ir kostiumo istorija. Šie 5 edukaciniai užsiėmimai pasirinkti neatsitiktinai – jie nesunkūs įvairaus amžiaus „amatininkui“, lengvai suprantami ir įgyvendinami namų, mokyklos ar kitomis sąlygomis.

Kviečiame drauge atrasti amatus!

Rištinė lėlė baltiškais drabužėliais

PRIEMONĖS:

- lininio (gali būti ir medvilninis ar kt.) audinio skiautės – iš jų bus daromas lėlės kūnas, rankos, drabužiai (marškiniai, tunika, skarelė);
- gumulėlis vilnos, vatos, sintepono ar panašaus kamšalo;
- siūlai mazgams rišti;
- siaura juostelė liemeniui papuošti.

DARBO EIGA:

1

20x35 cm dydžio audinio skiautės ilgąsias kraštines vynioti link vidurio.

2

Sulenkti pusiau.

3

Sulenkti dar kartą pusiau.

4

Per centrą stipriai surišti.

5

Iš vilnos, vatos ar kito pluošto suformuoti maždaug 3 cm skersmens rutuliuką.

6

Šį rutuliuką dėti kuo arčiau perrišimo, apgaubiant suvyniotu audiniu.

7

Suformuoti galvą, viršugalvį sutvirtinant mazgu ir surišant mazgą po smakru.

8

Iš apie 12×20 cm dydžio tokios pačios spalvos audinio skiautės suvynioti rankas, galus sutvirtinant mazgais.

9

Rankas kišti po surišta galva, praskleidus dvi suformuotas audinio juostas.

10

Rankas stipriai surišti su kūnu, įvairiai kryžiuojant siūlus.

11

Praskleidus audinio galus, surišti kojas.

12

Iš balto maždaug 23×36 cm dydžio audinio iškirpti marškinius, kaip parodyta paveikslėlyje.

Aprengti lėlę.

Surišti rankogalius ir juosmenį, gražiai suraukiant audinį.

Užrišti skarelę, ją surišant prie kaklo iš nugaros pusės, kad nenusmuktų.

16

Iš tamsesnio maždaug 10×32 cm dydžio audinio iškirpti tuniką, jos viduryje prakirpti nedidelę skylę galvai.

17

Šia tunika aprengti lėlę, ties jos pečiais audinį šiek tiek palenkiant į vidų.

18

Užrišti ant liemens juostelę.

Siūtinis kerepėžas

Skirtinguose Lietuvos regionuose šis daiktas vadintas įvairiai – ežiu, žvaigžde, reketuku, bet dažniausia kerepėžu.

PRIEMONĖS:

- storesnis popierius (kartonas, tinka atvirukai);
- žirklės;
- audinio skiautės (gali būti įvairių spalvų arba raštų);
- adata;
- siūlai.

DARBO EIGA:

1

Iš storesnio popieriaus (pvz., atviruko, kartono ir pan.) iškirpti 60 vienodo dydžio (tikslumas labai svarbu) rombų – jie bus lekalai.
Kartoninį lekalą dėti ant audinio išvirkščiosios pusės ir, užleidžiant siūlėms apie 8 milimetrus, iškirpti. Audinio rombai gali būti iškirpti ne itin tiksliai, nes jais bus aptraukti jau pasiruošti idealiai vienodi kartoniniai lekalai.

2

Lekalus aptraukti audiniu.

4

Atskiras žvaigždutes susiūti iš gerosios pusės rankomis.

3

Viena kerepėžo žvaigždutė formuojama iš 5 audiniu aptrauktų rombų. Suglausti du rombus gerosiomis pusėmis į vidų ir smulkiai dygsniuojant rankomis susiūti kraštą. Pasirinkus panašią į audinio siūlo spalvą, siūlės beveik nebus matyti.

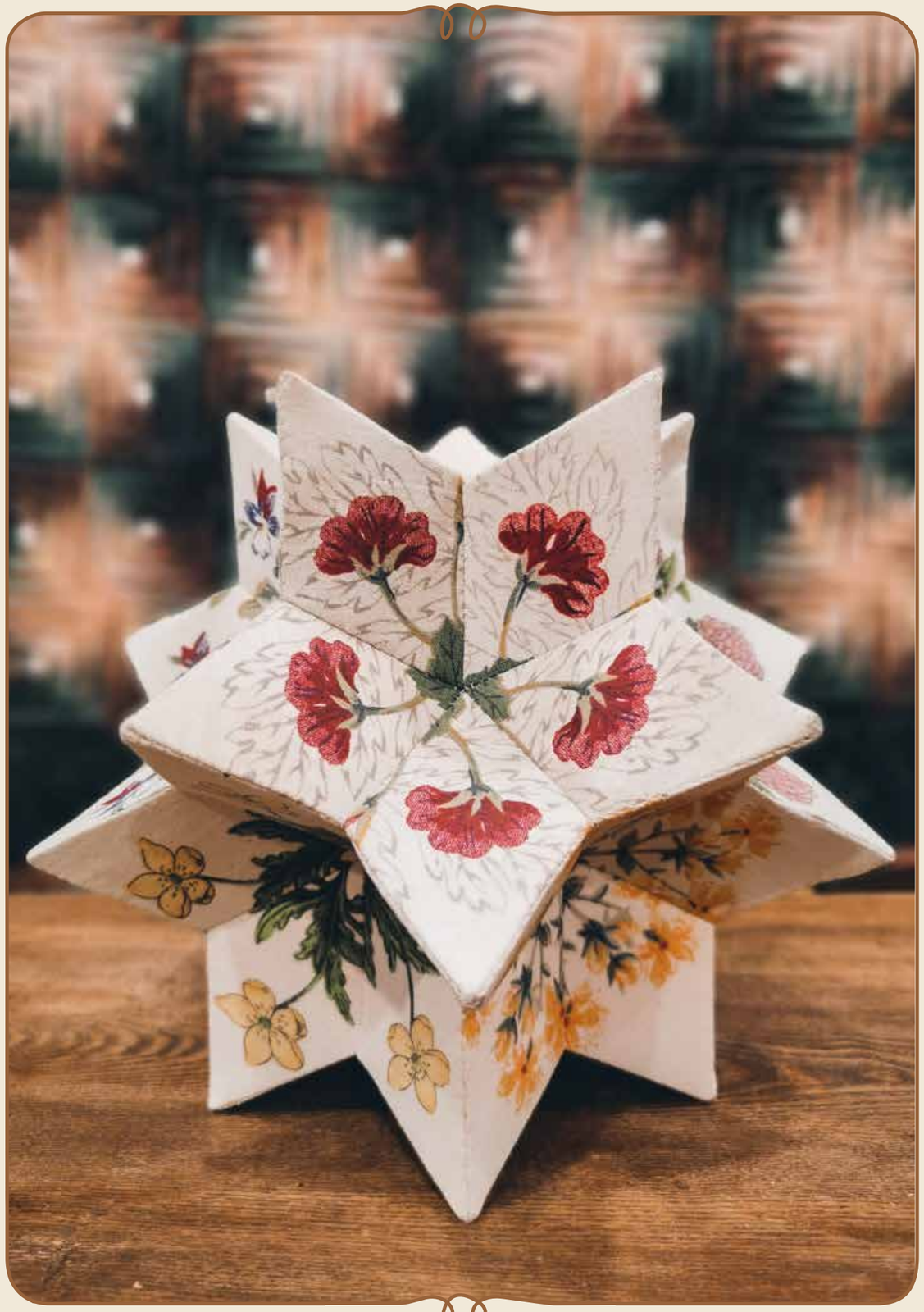

Amuletas-dekoracija iš kavos tirščių

PRIEMONĖS:

- išdžiovinti kavos tirščiai;
- smėlis;
- krakmolas;
- aliejus;
- PVA klijai;
- popieriniai rankšluosčiai ar tekstiliniai skudurėliai rankoms, amuletams nuvalyti;
- įrankis skylutėms pradurti (puikiai tinka mediniai iešmeliai ar panašios storesnės tiesios lazdelės, pagaliukai);
- virvelė ar storesnis siūlas;
- medinės šakelės, pagaliukai iš lauko, pievos, parko, miško, pajūrio ir pan.;
- butelių kamščiai antspaudams*.

Kavos tirščių, smėlio ir krakmolo kiekis turėtų būti apylygis, priklausomai nuo to, kiek bus gaminama amuletų. PVA klijų ir aliejaus reikia gerokai mažiau: PVA – klijų masei sulipinti, kad būtų galima minkyti, aliejaus – masei, kad ši neliptų prie rankų ir paviršių, be to, ji neturi greitai kietėti.

* Antspaudus reikia pasigaminti iš anksto. Kamščio pagrindas gali būti išpjaustytas, išraižytas įvairiais baltiškais ar kitokiais ženklais, simboliais. Neturint butelių kamščių, galima naudoti turimus įvairius antspaudus, išraižyti, įspausti ženklus ar simbolius metaline ar medine lazdele, pirštais, peiliu ir pan.

DARBO EIGA:

1 Pasigaminti masės. Ji gali būti dvejopa – šviesi (be kavos tirščių) arba tamsi (su kavos tirščiais).

Šviesi masė gaunama sumaišius krakmolą, smėlį, PVA klijus ir aliejų iki vientisos masės, kurią galima minkyti panašiai kaip plastiliną.

Tamsi masė gaunama sumaišius kavos tirščius, krakmolą, PVA klijus ir aliejų iki vientisos masės, kurią galima minkyti panašiai kaip plastiliną.

SVARBU! Neminkomą atliekamą masę reikia laikyti plastikiniame maišelyje ar uždaame inde, kad masė greitai nesustingtų.

2 Rankas pasitepti aliejumi. Masės imti tiek, kiek reikia vienam amuletui pasigaminti, ir rankomis minkyti kaip plastiliną, kad būtų galima padaryti blynelio formą.

3 Naudojant antspaudą ornamentams, reikia jį pamirkyti aliejuje, kad spaudžiant neprikibtų prie amuleto.

4 Spausti antspaudą ant blynelio ir šitaip jį ornamentuoti. Nusausinti aliejaus perteklių ant amuleto įspaudo.

5 Pradurti amuleto viršuje skylutę virvelei įverti ir palikti gaminį džiūti apie 40 min. (kuo gaminys tamsesnis, tuo jis sausesnis!)

6 Kol amuletas džiūva, galima lauke pasirinkti šakelių ar lazdelių, iš atliekamos masės pasigaminti dekoratyvių karoliukų, ritinėjant masę tarp delnų, suformuoti įvairias apvalias, pailgas ar kitokias dekoracijas. Medine lazdele perveriant karoliuką padaryti jame skylutę virvelei įverti.
Visos detalės paliekamos džiūti.

7 Išdžiūvusias detales verti ant virvelės norima eilės tvarka. Detalės atskiriamos surišant mazgelius. Rišant mazgelius, būtina sugalvoti norą ar palinkėjimą – būtinai išsipildys!

DVISPALVIS AMULETAS

Priemonės ir eiga yra tokia pati kaip jau aprašyta. Reikia dviejų sluoksnių – vienas iš šviesios, o kitas iš tamsios masės. Amuleto pagrindas turi būti didesnis už ornamento pagrindą. Suploti abu blynelius, juos suspausti, įspausti ornamentą, padaryti skylutę virvelei verti ir dirbinį palikti džiūti.

Galima daryti ne antspaudus, o dekoratyvias detales iš kitos spalvos masės, pavyzdžiui, taškelius, sūkurėlius, kvadratėlius ir pan.

Dėžinis šešėlių teatrėlis

Šešėlių teatras – vaidybos meno rūšis, kai dominuoja šviesos ir šešėlio kuriamos meninės formos. Šešėlį mesti gali vaidinantis aktorius, jo kūno dalys (pvz., rankos), lėlės ar kiti daiktai. Trys būtinos šešėlių teatro sudedamosios dalys: šviesos šaltinis, šešėlį metantis objektas ir permatomas ekranas (širma) arba kita plokštuma.

Šešėlių teatras Rytuose (Kinijoje, Indijoje) buvo mėgstamas nuo seno. Europoje juo labiau domėtis ir žaisti pradėta vėliau – XVIII amžiuje. Iš pradžių buvo populiarūs „ispanų šešėliai“ – už ekrano vaidinantys aktoriai. Vėliau imtos naudoti ir šešėlinės lėlės. Pirmąjį šešėlių teatrą Prancūzijoje 1784 m. įkūrė Dominique'as Séraphinas. Jo pavardė tapo netgi bendriniu pavadinimu (*serapinos*), apibūdinančiu šešėlinio lėlių teatro rinkinius. Juos sudarė ant kartono lapų nupieštos ir paruoštos iškirpti įvairios formos: personažai, dekoracijos, teatro scena. Taip pat ir pasakų siužetai, patarimai, kaip lengviau įgyvendinti individualius kūrybinius sumanymus. Taigi jau tuomet šešėlių teatras buvo naudojamas kaip vaikų laisvalaikį praturtinanti ir motorikos bei kūrybinius įgūdžius ugdanti priemonė. XIX a. Lietuvoje šešėlių teatras (neretai buvo vadinamas teatrėliu) buvo neatsiejama dvarų kultūros dalis.

Šiame leidinyje taip pat pateikiamas *serapinų* rinkinys: lėlės istoriniais kostiumais ir paaiškinimai, kaip greitai ir patogiai iš dėžės pasigaminti namų šešėlių teatrą.

PRIEMONĖS:

- kartoninė dėžė (paguldytos ant šono jos dugno plotis ir aukštis turi būti tokio dydžio, kad planuojamos šešėlinės lėlės ten laisvai išsitektų);
- žirklės ir (arba) peilis;
- pieštukas;
- liniuotė;
- popieriaus lapas arba balto audinio skiautė (tokio dydžio kaip dėžės dugnas);
- dvipusė lipnioji juosta;
- stalinė lempa arba koks nors žibintuvėlis.

DARBO EIGA:

1

Ant dėžės dugno brėžti apie 2–3 cm atstumu nuo kiekvieno krašto nutolusią lygiagretę. Šios keturios linijos turi sudaryti šiek tiek už dėžės dugną mažesnį stačiakampį.

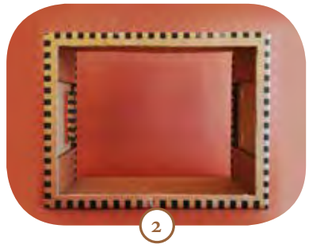

2

Gautą stačiakampį iškirpti žirklėmis arba išrėžti peiliuku ir šitaip dėžės dugne padaryti angą.

3

Balto popieriaus lapą (arba audinį) iš vidinės dėžės pusės priklijuoti prie angos kraštų.

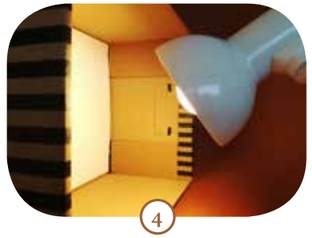

4

Stalinę lempą (arba žibintuvėlį, beje, tinka net mobiliojo telefono – kartais tokie ar panašūs prietaisai padeda sukurti netikėtus judančius efektus) pastatyti taip, kad prietaiso šviesa būtų nukreipta į vidinę dėžės pusę.

5

Šešėlių teatro scena jau paruošta ir galima kurti spektaklius!
Tiesa, dar reikia pasidaryti lėlių.

Vilkas

Siluetinė lėlė-hampelmenas pasakai „Raudonkepurė“

Hampelmenas – tai dar viduramžiais sugalvota, nesudėtingai valdoma strikinėjanti lėlė (vok. *hampeln* – mosikuoti, mėtyti į šalis kojas, spurdėti; *Mann* – žmogus). Ši lėlė ima juokingai mostaguoti ir šokinėti, vos patraukus už virvelės. Jau nuo XVII a. iš medžio, metalo ar popieriaus gaminami hampelmenai linksmina ne tik vaikus, bet ir suaugusiuosius. Dažniausia hampelmenai – komiški, linksmi personažai, pvz., juokdariai.

PRIEMONĖS:

- žirklės;
- skylmuša ar yla;
- dekoratyvinės vinelės (kniedės su 2 plokšteliniais fiksatoriais,– kad būtų paprasčiau, pateikiame, kaip ši priemonė atrodo);
- siūlai.

DARBO EIGA:

1. Iškirpti hampelmeno dalis.
2. Pradurti skylutes taškeliais pažymėtose vietose.
3. Sujungti iškirptas dalis vinelėmis per didesniais taškeliais pažymėtas skylutes.
4. Verti siūlą per mažesniais taškeliais pažymėtas skylutes taip, kaip pažymėta schemoje žemiau.
5. Virvelės galus surišti. Dabar hampelmenas jau gali šokti!

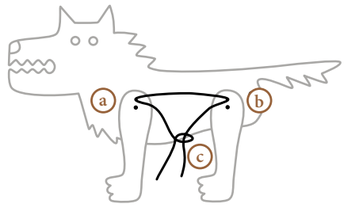

Raudonkepurė

Siluetinė lėlė-hampelmenas pasakai „Raudonkepurė“

PRIEMONĖS:

- žirklės;
- skylmuša ar yla;
- dekoratyvinės vinelės (kniedės su 2 plokšteliniais fiksatoriais);
- siūlai.

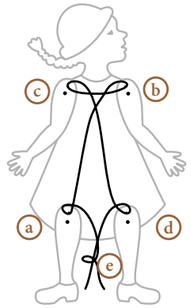

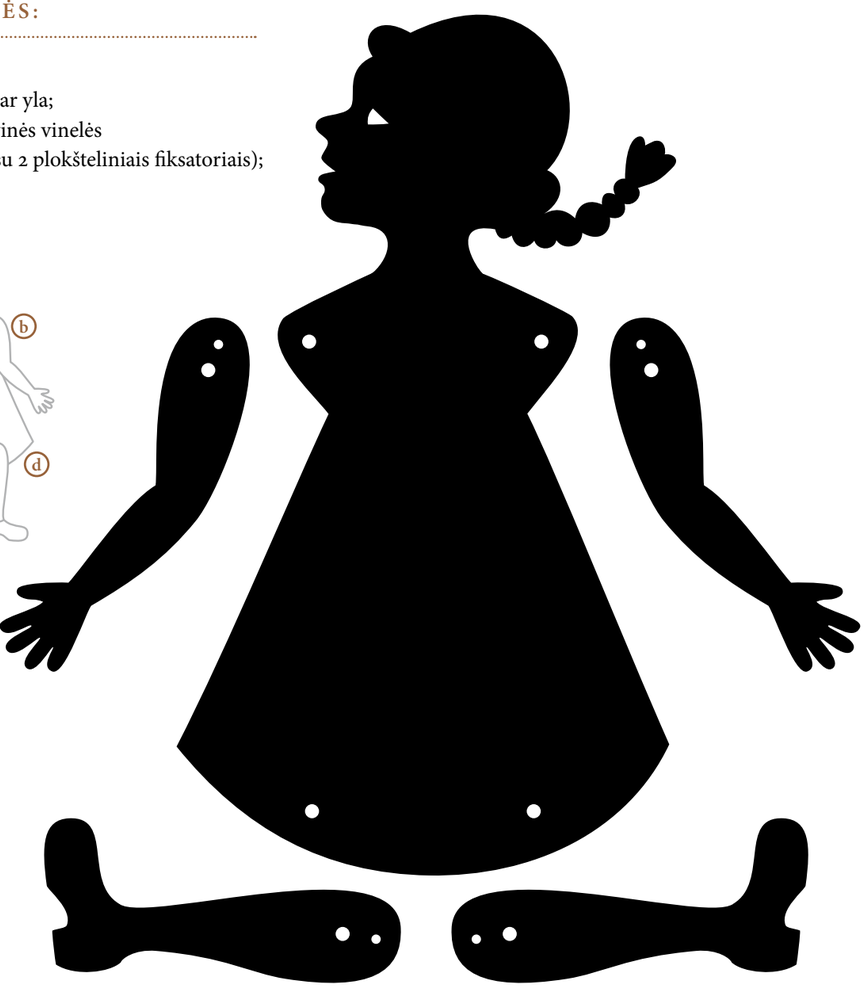

DARBO EIGA:

1. Iškirpti hampelmeno dalis.
2. Pradurti skylutes taškeliais pažymėtose vietose.
3. Sujungti iškirptas dalis vinelėmis per didesniais taškeliais pažymėtas skylutes.
4. Verti siūlą per mažesniais taškeliais pažymėtas skylutes taip, kaip pažymėta schemoje aukščiau.
5. Virvelės galus surišti. Dabar hampelmenas jau gali šokti!

Lėlės istoriniais kostiumais

Rinkinį sudaro 3 poros lėlių. Jos aprėdytos 3 kultūrinių laikotarpių (gotikos, renesanso ir baroko) atitinkamo stiliaus drabužiais. Šios lėlės nėra iš anksto numatytų pasakų personažai. Leidinio autoriai tikisi, kad šventiniai istoriniai kostiumai padės Jums sukurti netikėtus senove ir stebuklais persmelktus siužetus.

Piešiniai pateikti nespalvoti, todėl prieš iškerpant juos, lėles galima nuspalvinti pasirinkta spalvinimo priemone, pvz., pieštukais ar akvarele. Tiesa, nuspalvintos popierinės lėlės šešėlių ekrane gali atrodyti kiek kitaip, nei tikėtasi: pastelinių spalvų gali beveik nesimatyti, o ryškios spalvos, ypač jei spalvinta flomasteriais, gali užgožti subtilius drabužių raštus ir veido bruožus.

PRIEMONĖS:

- žirklės;
- skylmuša (arba yla);
- dekoratyvinės vinelės (kniedės su 2 plokšteliniais fiksatoriais); tikslus vinelių skaičius nurodytas kiekvienai lėlei;
- mediniai pagaliukai (1–2 vnt.);
- dvipusė lipnioji juosta.

DARBO EIGA:

1 Išsikirpti piešinius.

2 Pradurti skylutes taškeliais pažymėtose vietose. Skylutės skersmuo priklauso nuo turimų vinelių plokštelinio fiksatoriaus pločio (vinelė turi gana laisvai sukinėtis neišsinerdama pro skylutę).

3 Veriant pro pradurtas skylutes vineles, jomis sujungti detales, pvz., ranką su kūnu, koją su sijonu ir pan.

4 Iš atlikusių popieriaus atraižų iškirpti 4 maždaug 1×2 cm dydžio stačiakampius. Prie vienos jų pusės priklijuoti tokio paties dydžio dvipusės lipniosios juostos gabaliukus. Nuplėšus apsauginį juostos sluoksnį, 2 lipnius stačiakampius priklijuoti abipus pirmo pagaliuko galo ir prie lėlės krūtinės (nespalvintos pusės), kitus 2 lipnius stačiakampius priklijuoti abipus antro pagaliuko galo ir prie lėlės rankos.

5

6 Dabar lėlė jau pasirengusi vaidinti!

Vieta spektaklių eskizams

Lėlės istoriniais kostiumais

Vyras gotikos laikotarpio (XI–XV a.) kostiumu

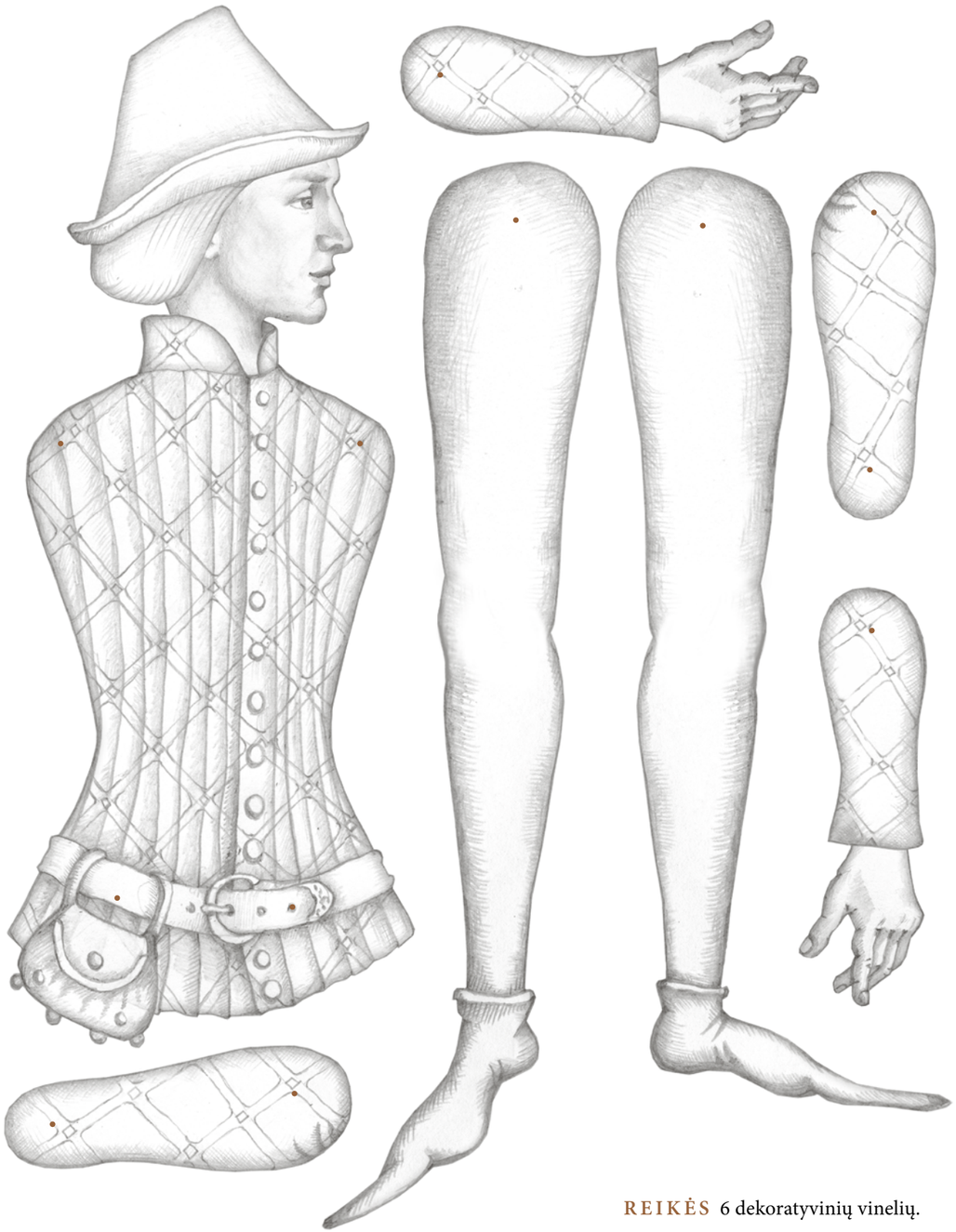

REIKĖS 6 dekoratyvinių vinelių.

Lėlės istoriniais kostiumais

Moteris gotikos laikotarpio (XI–XV a.) kostiumu

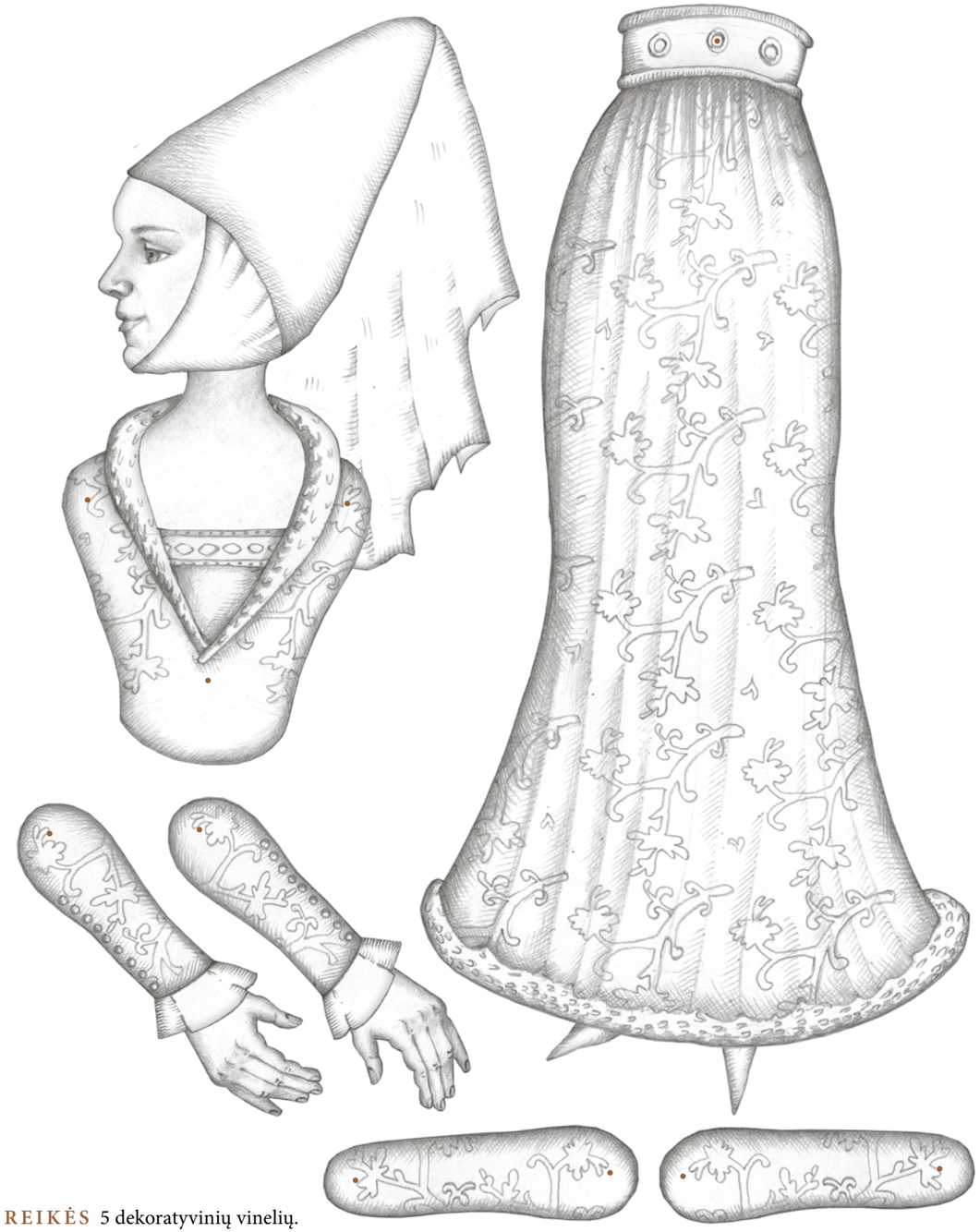

REIKĖS 5 dekoratyvinių vinelių.

Lėlės istoriniais kostiumais

Vyras renesanso laikotarpio (XV–XVI a.) kostiumu

REIKĖS 4 dekoratyvinių vinelių.

Lėlės istoriniais kostiumais

Moteris renesanso laikotarpio (XV–XVI a.) kostiumu

REIKĖS 5 dekoratyvinių vinelių.

Lėlės istoriniais kostiumais

Vyras baroko laikotarpio (XVII–XVIII a.) kostiumu

REIKĖS 8 dekoratyvinių vinelių.

Lėlės istoriniais kostiumais

Moteris baroko laikotarpio (XVII–XVIII a.) kostiumu
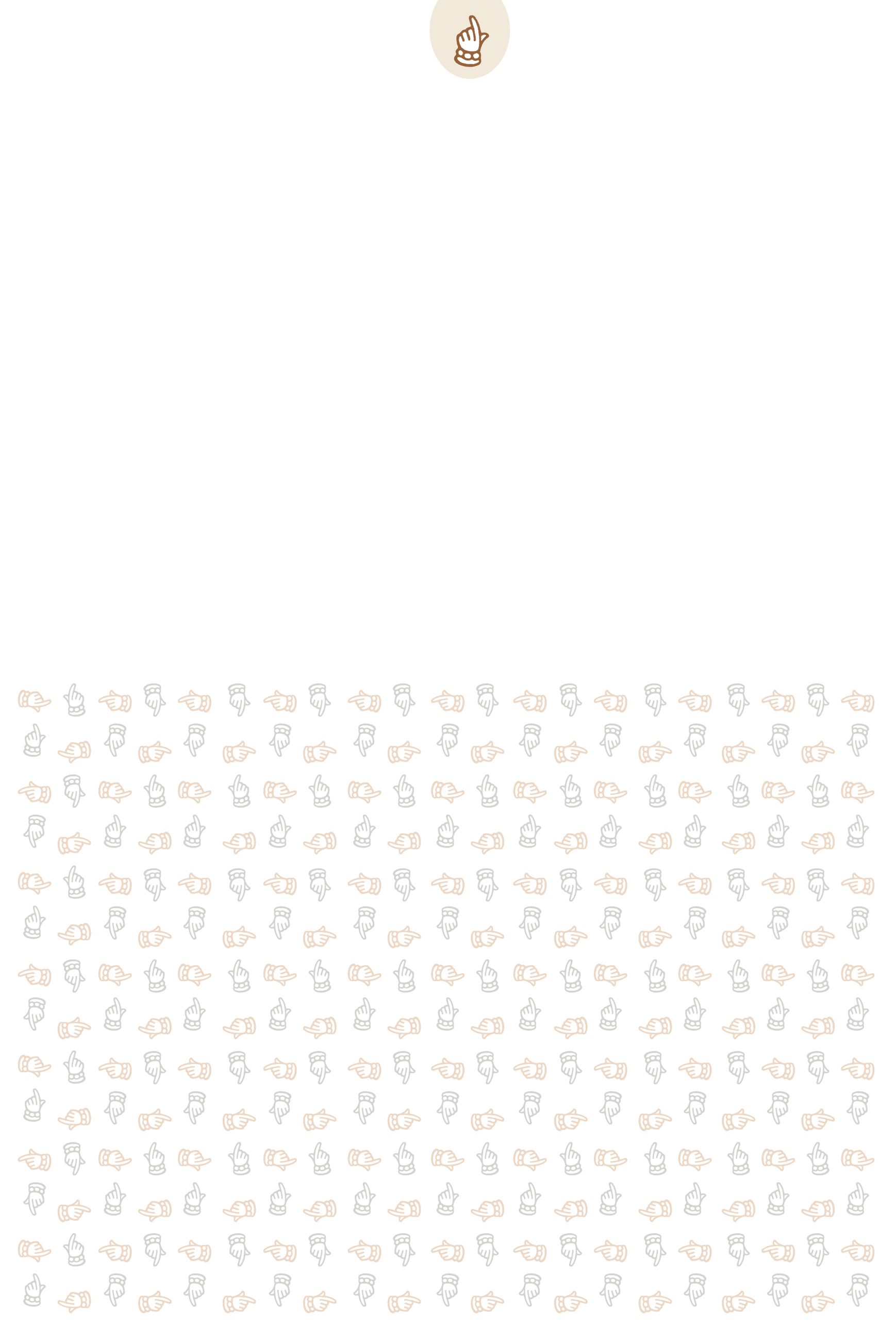
REIKĖS 5 dekoratyvinių vinelių.